

ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ВІТЧИЗНЯНИХ ВЧЕНИХ ЩОДО ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

сервісних фахівців, забезпечують емоційну і вербальну взаємодію зі споживачем. Вивчення професійного мовленнєвого етикету в ПТНЗ повинно бути зорієнтоване на досягнення успіху в конкретних комунікативних ситуаціях й актуалізує формування й розвиток системи умінь: аудіо-контактних, мовленнєво-діалогічних, невербальних.

1. Гольдин В.Е. / В.Е. Гольдин. *Этикет и речь*. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1978. – 120 с.

2. Горелов И.Н. *Основы психолингвистики* / И.Н. Горелов, К.Ф. Седов. – М.: Лабиринт, 2001. – 304 с.

3. *Лингвистический энциклопедический словарь* / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: “Сов. энциклопедия”, 1990. – 685 с.

4. Пасинок В.Г. *Основы культуры мовлення: навчальний посібник* / В.Г. Пасинок Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2011. – 228 с.

5. Стахів М. *Український комунікативний етикет: навчальний посібник* / М. Стахів. – К.: Знання, 2008. – 245 с.

6. Федик О. *Каталізатор взаємин* / О. Федик, М. Кіяновська // Слово. – 1991. – № 12. – С. 20 – 24.

7. *Формановская Н.И. Культура общения* / Н.И. Формановская // *Русский язык в школе*. – 1993. – № 5. – С. 75 – 79.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2016

УДК 37(091):37.033 – 053.67

Людмила Никитюк, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри ботаніки
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ВІТЧИЗНЯНИХ ВЧЕНИХ ЩОДО ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

У статті розглянуто питання про розвиток у молоді розумного відношення до матеріальних благ природи, формування власної безпеки у оточуючому середовищі. З'ясовано пріоритетні напрямки сучасної освіти, направленні на формування досконалої природобережливої особистості на працях вітчизняних педагогів. Наведено критерії науки як продуктивної сили суспільства.

Ключові слова: екологічне виховання, природнича безпека, природнича освіта, оточуюче середовище.

Лит. 7.

Людмила Никитюк, кандидат педагогических наук, доцент кафедры ботаники
Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды

ФИЛОСОФСКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ УЧЕНЫХ ОТНОСИТЕЛЬНО ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЕЖИ

В статье рассмотрен вопрос о развитии у молодежи умного отношения к материальным благам природы, формирования собственной безопасности в окружающей среде. Выяснены приоритетные направления современного образования, направленные на формирование совершенной природосберегающей личности на трудах отечественных педагогов. Приведены критерии науки как производительной силы общества.

Ключевые слова: экологическое воспитание, естественная безопасность, естественное образование, окружающая среда.

Lyudmyla Nykytyuk, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the Botany Department
Kharkiv Hruhoriy Skovoroda National Pedagogical University

THE PHILOSOPHICAL AND PEDAGOGICAL VIEWS OF NATIVE SCIENTISTS CONCERNING THE ECOLOGICAL EDUCATION OF YOUTH

The article considers the issue of the formation of young people's reasonable attitude to natural resources, their personal security in the environment. The priorities of modern education aimed at the formation of the perfect nature lover by using the native scientists' works are determined. The criteria of science as a productive force of the society are given.

Keywords: an environmental education, an environmental compliance, natural science education, an environment.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Екологічна освіта, як цілісне культурологічне явище, що включає процеси навчання, виховання,

розвитку особистості, повинна спрямовуватися на формування екологічної культури, як складової системи національного і громадського виховання всіх верств населення України (у тому числі через екологічне просвітництво за допомогою

громадських екологічних організацій), екологізацію навчальних дисциплін та програм підготовки, а також на професійну екологічну підготовку через базову екологічну освіту.

Підготовка молоді з високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості і культури на основі нових критеріїв оцінки взаємовідносин людського суспільства й природи (не насильство, а гармонійне співіснування з нею!), повинна стати одним з головних важелів у вирішенні надзвичайно гострих екологічних і соціально-економічних проблем сучасної України.

Реформування екологічної освіти та виховання має здійснюватися з обов'язковим врахуванням екологічних законів, закономірностей, наукових принципів, що діють комплексно в біологічній, технологічній, економічній, соціальній і військовій сферах.

Об'єктивна закономірність взаємодії суспільства і природи виявляється також і у тому, що в процесі використання природних ресурсів для виробництва матеріальних благ, необхідних суспільству, у природне середовище скидаються різні відходи виробництва і продукти життєдіяльності людей. Природа у даному випадку виступає як постійний резервуар для складування забруднюючих речовин. Однак сама природа може утилізувати лише незначну кількість забруднюючих речовин. Отже, постає проблема належної охорони природного середовища, бо без природоохоронної діяльності у сучасних умовах, коли техногенний тиск на довкілля зростає, неможливо забезпечити екологічну безпеку суспільства, довкілля та людини. Охорона природи – об'єктивна необхідність, яку не можна ігнорувати. При її організації кожна держава повинна вишукувати оптимальні можливості для здійснення екологічних заходів. У процесі цього виникає широке коло екологоохоронних суспільних відносин.

Як зазначав В.І.Вернадський, "...але є ще незрима сфера людської думки, вона охоплює всю сферу життя і всю техносферу. Думка людини нестримна, миттєва – швидше за світло! – досягає віддалених зірок, охоплює космічний простір, проникає в центри планети і світил" [2, 84].

Екологічна освіта на порозі 3-го тисячоліття стала необхідною складовою гармонійного, екологічно безпечного розвитку. Глибоким опануванням екологічними знаннями, формуванням екологічного мислення, свідомості і культури мають бути охоплені громадяни всіх категорій, вікових груп і сфер діяльності. Збалансований, екологічно безпечний (гармонійний) розвиток повинен бути базисною, вихідною ідеєю, методологічною основою

екологічної освіти згідно з міжнародними вимогами.

Аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. В найважливіших міжнародних документах останнього десятиріччя, присвячених проблемам навколишнього середовища і гармонійного розвитку людства велика увага приділяється екологічній культурі і свідомості, інформованості людей про екологічну ситуацію в світі, регіоні, на місці проживання, їх обізнаності з можливими шляхами вирішення різних екологічних проблем, з концептуальними підходами до збереження біосфери і цивілізації. Шлях до високої екологічної культури лежить через ефективну екологічну освіту.

Нововведення в галузі екологічної освіти відображено в наукових працях В. Зуєва, О. Герда, Д. Кайгородова, Т. Лугаєвої, В. Половцова та ін. Наукові підходи до формування змісту екологічної освіти на тлі реформування освіти певною мірою відображено в монографіях, історико-педагогічних публікаціях О. Барліт, О. Біди, Л. Ілійчук, В. Коваленка, І. Лов'якової, Т. Мантули, С. Пескуна, І. Шоробури. Досвід організації екологічної освіти в різних типах освітніх закладів відображено в історико-педагогічних дослідженнях Л. Березівської, Н. Побірченко.

Отже, екологічна освіта на порозі 3-го тисячоліття стала необхідною складовою гармонійного, екологічно безпечного розвитку, а тому **метою статті** є висвітлення значущості володіння глибоким опануванням екологічними знаннями, формуванням екологічного мислення, свідомості і культури. Збалансований, екологічно безпечний (гармонійний) розвиток повинен бути базисною, вихідною ідеєю, методологічною основою екологічної освіти згідно з міжнародними вимогами.

Виклад основного матеріалу. Головними складовими системи екологічної освіти та виховання мають бути її формальна й неформальна частини, форми й методи яких різні, а мета одна: різнобічна підготовка молоді, здатних визначати, розуміти й оптимально вирішувати екологічні та соціально-економічні проблеми регіонів проживання на основі наукових знань процесів розвитку біосфери, здорового глузду, загальнолюдських досвіду й цінностей.

Базою для здійснення заходів по вирішенню цієї важливої і складної державної проблеми повинна стати Концепція екологічної освіти в Україні.

Концепція складена з урахуванням сучасного стану і перспектив розвитку суспільного знання, спрямована на перебудову змісту освіти й виховання відповідно до вимог часу та основних

ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ВІТЧИЗНЯНИХ ВЧЕНИХ ЩОДО ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

положень Національної доктрини розвитку освіти у XXI столітті та базується на сформульованій у Посланні Президента України до Верховної Ради України: “Україна: поступ у XXI ст. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000 – 2004 рр.” [7].

Як зазначають вчені [1, 53] “лише за умови дотримання розповсюдження системи екологічної освіти і виховання на всі верстви населення з урахуванням індивідуальних інтересів, стимулів та особливостей соціальних, територіальних груп та професійних категорій здійсниться; основні завдання екологічної освіти з формування екологічної культури, формування навичок фундаментальних екологічних знань, екологічного мислення і свідомості, що ґрунтуються на ставленні до природи як універсальної, унікальної цінності”.

Екологічна освіта, з одного боку, повинна бути самостійним елементом загальної системи освіти, і з іншого боку, виконує інтегративну роль у всій системі освіти.

Для зміни ситуації, що склалася необхідно визнати першочерговість питання виховання людини, здатної безпечно і щасливо жити в майбутньому світі, безперервно вдосконалюючи його, але при цьому не підриваючи основ життя і розвитку інших живих істот і слідує поколінням людей; готового замінити традиційну боротьбу за користування благами і перевагами партнерством і об'єднанням зусиль упідтримці гармонійної екосфери.

Як зазначав В. Вернадський, “лише завдяки умовностям цивілізації нерозривний і кровний зв'язок всього людства з живою рештою світу забувається, і людина намагається розглядати окремо від живого світу буття цивілізованого людства. Але ці спроби штучні і неминуче розлітаються, коли ми личимо до вивчення людства в загальному зв'язку його зі всією Природою” [3, 112].

Таким чином, буде зростати особистість, компетентна в питаннях як власної безпеки, так і безпеки навколишнього середовища. Формування такої особистості ми розглядаємо як пріоритетний напрямок сучасного екологічного виховання.

Виховання екологічно безпечної особистості не можна розуміти спрощено, розглядати його лише як набір окремих методик, спрямованих на формування конкретних особистісних якостей. У цьому процесі необхідно спиратися на цілющі джерела різноманітної людської культури. І особлива роль, без сумніву, повинна бути відведена культурі вітчизняної, етнічної, оскільки кожна нація має власну оригінальну концепцію виховання, яка відобразить особливості життя та менталітету.

У зв'язку з цим, ми вважаємо, надзвичайно

важливим звернення до вітчизняних філософсько-педагогічних концепцій другої половини XIX – початку XX століття.

У вітчизняну науку М. Максимович ввійшов видатним дослідником природи, сказавши своє нове вагоме слово. В контексті висвітлення проблеми слушною є думка про те, що протягом наукової діяльності професора М. Максимовича “головною справою його були природничі науки, супутницею яких була філософія” [5, 45]. Саме у теоретичній основі філософії дослідник бачив корисне і необхідне для пізнання природи. Вже в німецькій натурфілософії йому імпувала ідея розвитку, ідея зв'язку, ідея єдності явищ. Відстоюючи ідею матеріальної єдності світу, доводячи, що все в природі складається з єдиної всезагальної речовини – матерії, він переконував, що органічна природа виникає на певному етапі з неорганічної природи у процесі її складних перетворень, а існуюча реальність не залежить від свідомості [6, 53].

Особливості суспільно-історичного розвитку означеного періоду сприяли росту досягнень у різних галузях природничих наук. Як писав К. Тімірязєв, “... у всій історії природознавства немає інших 10 – 15 років, в межах яких вивчення природи зробило б такі дружні й одночасно гігантські кроки” [1, 110].

На початку XIX ст. на науковій основі відроджується атомістична гіпотеза. Це слугувало створенню і прогресуванню природничої освіти.

У ході наукового пошуку встановлено, що видатний просвітник К. Ушинський у статтях “Про народність у суспільному вихованні”, “Праця в її психічному та виховному значенні”, фундаментальній праці “Людина як предмет виховання” розкрив науково-теоретичне значення вивчення учнями природничих наук і дав об'єктивну оцінку впливу природного середовища на формування гармонійно розвиненої особистості [1, 120]. На думку К. Ушинського, для розвитку мови та мислення дітей найбільш зручним матеріалом є предмети та явища природи: “Логіка природи є найдоступніша для дітей, – вчив педагог, – наочна та незаперечна” [1, 123].

Видатний педагог обґрунтував доцільність широкого застосування бесід про природу як найкращий засіб виховання, мислення. Адже, предмети природи доступні спостереженню, розповіді про них не є абстрактними роздумами, а пов'язані з узагальненнями наочних вражень, які є у дитини. Спостереження за явищами та предметами природи, на думку К. Ушинського, є цінним засобом формування наукових понять, точних суджень, які сприяють правильності і

ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ВІТЧИЗНЯНИХ ВЧЕНИХ ЩОДО ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

логічності мови дітей. Таким чином, через знання природи, спостереження за нею не тільки виховується любов до природи, а й формується в учнів абстрактне мислення

У роздумах представників філософії можна побачити 8 загальних рисах прообраз ідей В. Вернадського про життя як космічний феномен, про взаємодію між природою і людиною, про ноосферу як загальнопланетарне царство людського розуму. Вчення В. Вернадського закликає до відповідності, до мобілізації волі кожної особистості для необхідних спільних дій по створенню безпечного, розумного і гармонійного середовища існування.

К. Ціолковський стверджував, що космос завжди живий, і кожна людина нерозривно пов'язана з процесами, що відбуваються у Всесвіті. У роздумах представників філософії російського космізму можна побачити 8 загальних рисах прообраз ідей В. Вернадського про життя як космічний феномен, про взаємодію між природою і людиною, про ноосферу як всепланетарне царство людського розуму.

Основу вдосконалення світу має скласти моральне вдосконалення окремої особистості. За цього настільки важливо формування нових особистісних якостей підростаючого покоління, тобто виховання такого ставлення до навколишнього світу, коли кожне з його проявів, в тому числі і об'єкти природи, будуть сприйматися як самоцінні явища.

Аналіз праць вітчизняних філософів дозволяє виділити провідні риси особистості, які визначають готовність людини до безпечної взаємодії з навколишнім середовищем: співчуття, здатність проявляти терпіння до іншого буття і іншої думки У зв'язку з цим Л. Толстой виявляв постійний інтерес до духовного життя людини і особливо зростаючої особистості дитини. Духовне життя кожної людини, на переконання Л. Толстого, починається з того моменту, коли у нього виникає прагнення усвідомити собі мету і сенс усього навколишнього світу та призначення в ньому людини.

Захоплення красою природи для Л. Толстого нерозривно з усвідомленням її незахищеності, прагненням уберегти, не допустити загибелі цієї тендітної краси. Співчуття природі як прекрасного, на наш погляд, дозволяють людині реалізувати екологічно безпечний тип поведінки в навколишньому середовищі, поведінки, що гарантує гармонію взаємодії особистості і природи.

На початку ХХ ст. з'являються роботи, автори яких розглядали особистісні якості, що розвиваються в результаті сприйняття дитиною природи, як основу формування готовності до

грамотного і взаємокорисних взаємодій з нею. Так, Б. Райков відзначав, що планомірно організоване спілкування дітей з природою повинно розвинути "здатність самостійно орієнтуватися в живій природі і найголовніших типах людського співіснування з нею" [1, 158].

Співзвучні цьому і думки Д. Кайгородова, який прагнув роз'яснити учням, "що в тій же природі існують і зустрічаються на кожному кроці спільноти основані на взаємодопомозі, співдружності, любові і альтруїзмі. Тільки приймаючи і розділяючи закони такого співіснування, людина може діяти в природньому середовищі, не створюючи небезпеки як для неї, так і для свого власного існування" [4, 33 – 51].

Особливо благодатною основою для розвитку безпечної діяльності у природі вважалась позашкільна робота учнів. В цей період були створені перші природоохоронні організації учнів – "Майські союзи". Визначенні задачі "... заради любові до Бога та його творіння берегти та захищати усе живе на Землі" [4, 48].

Висновки з даного дослідження. Таким чином, визначено, що у кінці ХІХ – початку ХХ століття у вітчизняній школі почав створюватися прогресивний досвід організації взаємодії дітей з природою і формування бережливого відношення до неї. Такий підхід стає і на сьогоднішній день вирішальним у сучасному екологічному вихованні. Тому, філософсько-педагогічна спадщина ХІХ – ХХ століття представляє значущі ідеї для формування екологічної безпеки особистості школяра. Подальшим питанням для розв'язання цього питання є дослідження розвитку позашкільної екологічної та природоохоронної діяльності учнів.

1. *Антология педагогической мысли России второй половины XIX – начала XX вв.*

2. *Баландин Р.К. В.И. Вернадский / Р.К. Баландин – М.: "Знание", 1979. – 176 с.: ил. – (Серия "Творцы науки и техники").*

3. *Верзилин Н.М. В.И. Вернадский / Н.М. Верзилин, В.М. Корсунская. – М., "Просвещение", 1975. – 125 с.*

4. *Кайгородов Д. На разные темы, преимущественно педагогические / Дмитрий Кайгородов. – СПб., 1907. – С. 33 – 51.*

5. *Максимович М. Письмо о философии // Телескоп. – № 12. – С. 428.*

6. *Острянини Д. Світогляд М.О. Максимовича. – К. 1960. – С. 60.*

7. *Послання Президента України до Верховної Ради України: "Україна: поступ у ХХІ ст. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000 – 2004 рр." – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276%D0%B0/2000>*

Стаття надійшла до редакції 02.11.2016